

MEES NAGU RAUDNAEL

Kohtla-Järve uusosa ühe 9-orruselise maja ühe korteri st tuleb kõlistamise peale vama üle keskmist kasvu kouselt riides käveda olekuga mees, toatuhvliid jalas. 88 eland aastat on juuksed valgeks leegitanud, aga jume näkku itnud. Kui olen end tutvusanud, võtab ta lugemisjärjeara siltnili lauale heidetud Einar Maasiku «Sünnipäevapeo» a murrab kombekalt kokku. See on nõusolek pikemaks juuks. Võrdlus raudnaelaga ei olnud mulle siis veel pähe, see sügenes lõunaks, kui olin eda kolm tundi kõnelemas uulnud, ja süvenes õhtupoolkul, kui teda taas kohtasin, üüid juba Jõhvis, kodurajooi eksliibriseklubi viiendat sünnipäeva märkival koosoleul, kusjuures eksliibris pole ldsgegi tema ala. Tollele kokutulekule, nagu paljudele uuudelegi kohtumistele, konerentsidele, koosolekutele õmbab teda teadatahtmisooov: järsku kuuleb midagi iisugust, mida varem ei tea, järsku satub teele ette mõni uuvitav inimene. Minema sunib ka andmisvajadus: järsku n kellelgi vaja neid teadmisi, mis temal, August Martinil, on õnnestunud oma senises lalus koguda ja ajju talletada.

Neid teadmisi on paljude asjade kohta. Teisisi ei olegi mõeldav, kui inimene on 48 aastat pedagoog olnud. Maa-koooli õpetaja pidi endisil ajal olema peaaegu universaalsete eadmistega. Aga inimese nimlikke jooni on ka see, et nillessegi kiindub ta eriti. August Martini praegune linatuba tütre korteris on tööcabineti moodi. Riilritel hulk eatmeteoseid, tarvitamisest uuväärseks kulunud, peaaegu gal leheküljel omaniku närkusi.

«Olen õieti laia profiiliga kodu-uuriija», arvab ta endast. Õepoolst. August Martini ähelepanu on kõitnud terve Alutaguse, selle maanurga sandanditagused ja üsna hiljuised, peaaegu tänased sündnused. Saksa keelest eesti keelde on ta ümber pannud Läänuse kiriku kroonika. See on mitmesaja-masinakirjaline ajaloomaterjal, mis annab eatmeid rahvaharidusest, eedest ja liikluskorraldusest, maksusüsteemidest, mõisnike ja kiriku vahekorra, mõisnike ja talupoegade suhetest, sõdade laastusist ja rahuaja kosumisist, kohtu tegevusest ja avaliku elu edenemisest. Siin on materjali rohkem kui ühe kihelkonna kohta. Tõlkija hakkas teose vastu huvi tundma seoses koolide ajaloo uurimisega. Kroonikas nimetatakse Virumaa koolidest Püssi kooli juba 1694. aastast, Maidla, Aidu ja Rääsa koole 1769. aastast, Erra kooli 1770-ndast.

Valminud on uurimus täpselt sada aastat tagasi toimunud talurahvaülestõusust, mida rahvasuus tuntakse Peeri naiste sõjana. Tollaste sündmuste rekonstrueering tugineb jällegi dokumentidele, peamiselt kohtutoimikutele, aga ka muudele arhiivmaterjalidele.

August Martin on sõna võtnud keele- ja kirjandusküsimustes, täpsustanud mõndagi kirjandusloolist fakti, avaldanud arvamust keelekorralduse kohta, teinud kaastööd mitmele muuseumile ja seltsile. Etnograafiamuuseumilt on ta suks kõige kaalukam tunnus- tus — aukorrespondendi nime- tus. Materjale hakkas Villem Altkoa õhutusel saatma juba etnograafiamuuseumi eelkäijale Eesti Rahva Muuseumile.

«Altkoaga ristusid teed mitu korda, Virumaa ja Läänemaal, tema oli inspektor, mina õpetaja. Ülemus küll, aga ei käitunud kunagi ülemusena. Ikka tuli kui kolleeg, valmis aitama, valmis mureküsimusi kuulama ja neist osa oma õlule võtma, valmis ka koolide algatusi toetama.»

August Martin on õpetaja olnud paarikümnes koolis, sealhulgas Kaukaasias. Kuidas nii kaugel?

«See oli 1913. aastal, kui Peterburis peeti hariduskongressi. Üle Venemaa oli kokku tulnud 6500 õpetajat. Tõestati tuliselt emakeele õpetuse vajalikkust, nõuti selle sisse- seadmist. Lätlastelt oli kolm head ettekannet, leedulastelt üks. Eestist olime kohal kolmekesi. Vanemad kolleegid ei tahtnud sõna võtta, neil olid paremad palgad ja suurem pere. Tagakiusamisi võis aga juba ette näha. Tuli endal pulti astuda, muidu oleks Eesti olukord üldse valgustamata jäänud. Järgmisel aastal vallandatigi. Proovisin veel mujalpool Eestimaal töötada, ei lubatud. Nii läksin Kaukaasiasse Ülem-Linda eesti asundusse.»

Kaukaasias töötas August Martin 1921. aastani. Sellesse ajavahemikku on jäänud suured ühiskondlikud sündmused, on jäänud August Martini elus palju seikluslikkugi. Kas või see, kuidas ta 1920. aastal käis Eestist Kaukaasia eestlastele raamatuid toomas. Kokku oli koormas 60 puuda kirjandust 182 000 tookordse Eesti marga eest. Minna tuli läbi alles rahutu Lõuna-Venemaa ja Ukraina, ajuti üks soomusrong julgustuseks ees

ja teine taga. Kohale jõuti, koos vaimuvalgusega.

Hoopis lähemal oli surm kaks aastakümnet hiljem, Saksa okupatsiooni ajal. Ükskord seati relvasuu ette, et julges koos õpilastega kooli hoovi pealt sakslaste autovraki ära koristada, teinekord siis, kui läks vallutajaid kartuli- kuhja rüüstamise eest hurjutama. Saatuslik pauk jäi mõlemal korral siiski tulemata...

Mõistuse võidusse on koolimees August Martin alati uskunud. «Mul pole olnud ühtegi halba õpilast!» tavatseb ta korrata. Mis see siis on: elu istumine, halva tahtlik unustamine? Ei ole ju võimalik, et kõik 6000 õpilast oleksid olnud lausa pailapsed. Muidugi mitte. Aga palju ole- neb sellest, kuidas õpetaja oskab end õpilaste sekka sobit- tada. Kas ta tahab kõiki näha ühesugustena, vormida ühesugusteks, millest nägunii ei tule midagi välja. Või võtab ta seda kui inimsoo loomulik- ku omadust, et ühed on kee- valisemad, teised vaiksemad, ühed ulakamad, teised taltsa- mad. Iga ulakust ei tarvitse veel kuriteona võtta, iga pisi- vale mõtte eest epistiit pida- ma hakata.

Tihti pole õpetajal tarviski sekkuda: ikka leidub keegi, kes samaalalisele oskab asja mõne sõnaga selgemaks teha kui õpetaja oma moraliseeriva loenguga. Nagu tookord soos. Üks poiss leidis marjadest punava jõhvikamatta ja kua- lutas selle enda omaks. Õpe- taja ei oelnud midagi, kuigi oleks öelda tahtnud. Õpetaja ootas. Õpetaja püüdis sisimas arvata, kes «mõisniku» vastu astub.

«Millal sa need jõhvikad siia istutasid, ma mitte ei teadnudki?» Sedamoodi küsis Hulda väga süütult ja mal- belt. Ja rohkem polnud va- jagi.

Kodu-uurimise kihku on õpetaja püüdnud järgmistele põlvedele edasi anda. On seda teinud tegevuses, mitte klas- sitoas. Mõnikord pakub pal- jalt üksainus kohanimi tege- vust mitmeks ajaks. Nagu Ki- vilaua mets. Tavaliselt nime- tatakse metsi külade, talude, üldse asustuse järgi. Et metsal on olnud inimeste elus mingi eriline osa? Asuti uuri- ma. Käidi too mets risti ja põiki läbi. Kõige agaramad otsijad ikka õpilased. Õnes- tus leida kaevu jäänused ja muidki tegevuse jälgi. Kõige tõenäolisem, et siin oli olnud põline varjumiskoht suurte sõdade ajal.

Milliseid omadusi läheb korrespondendil eriti vaja?

«Suhtlemisoskust ja takti- tunnet,» on August Martin veendunud.

Nõnda siis on korrespon- dendi tähtsaimad omadused needsamad, mis pedagoogil. Küllap seepärast ongi parima- le korrespondentide hulgas palju pedagooge.